

Розділ II. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

УДК 343.8

І.Г. Богатирьов

КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА – ЗА І ПРОТИ

У статті порушено проблему конфіскації майна як виду покарання, що певною мірою залежить від ступеня її наукової розробленості, адекватності законодавчого врегулювання та ефективності його практичного застосування. Серед низки дискусійних питань застосування конфіскації майна виділено проблему посягання зазначеного виду покарання на право власності людини та доцільності збереження його в системі покарання України.

Ключові слова: *конфіскація майна, покарання, наукова розробленість, законодавче врегулювання, практичне застосування, право власності.*

Постановка проблеми. Серед класичних проблем гуманітарно-філософської парадигми є пошук засобів і методів адекватного реагування інститутів держави на найбільш суспільно небезпечні види поведінки людини. Століттями вчені різних галузей знань, зокрема, філософи, соціологи, кримінологи, психологи, правники та інші ведуть дискусії, які види покарань і в якому обсязі можуть бути застосовані до осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо стосовно деяких видів покарань ученими загально визнано їх застосування, то такий вид покарання, як конфіскація майна хоча і є класичним додатковим видом покарання на сьогодні викликає серед учених правників неоднозначність. Універсальність такого виду покарання полягає в тому, що він є кримінально-правовим поняттям, та має певні ознаки, що відрізняють його від конфіскації в адміністративному та цивільному праві, а також входить до складу інституту покарання, що значною мірою впливає на саму дефініцію «конфіскація».

Актуальність написання запропонованої статті викликана тим, що проблематика конфіскації майна як виду покарання певною мірою залежить від ступеня її наукової розробленості, адекватності законодавчого врегулювання та ефективності практичного застосування. Серед низки дискусійних питань застосування конфіскації майна слід виділити про-

блему посягання цього виду покарання на право власності людини та доцільності збереження його в системі покарань України.

Формування цілей. Метою статті є дослідження дискусійних питань конфіскації майна як виду покарання.

Виклад основного матеріалу. У юридичній енциклопедії зазначається, що поняття «конфіскація майна» походить від латинського «confiscatio» (дослівно – «поміщення в кошик (скарбницю) для зберігання грошей») – примусове, безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна, що є особистою власністю громадянина [1, с. 285].

Звернемося до Основного закону України - Конституції України, де зокрема в ст. 41 закріплено: «Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом» [2, с. 8].

У Кримінальному кодексі України в ст. 59 також подано визначення конфіскації майна: «1. Покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються. 2. Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу. 3. Перелік майна, що не підлягає конфіскації, визначається законом України» [3, с. 3].

Поміщення конфіскації майна в п. 7 ст. 51 КК України означає, що це покарання є більш тяжким, ніж штраф, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців.

Основним каральним елементом конфіскації майна є майнові обмеження, що полягають в примусовому безоплатному вилученні всього або частини майна засудженого. Чим більше особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення заподіює збитки потерпілому, тим більший і розмір конфіскації, тим більша ефективність покарання. На жаль, виконання виконавчих листів засудженими в установах виконання покарань практично не здійснюється і збитки на мільйони гривень не відшкодовуються потерпілим.

Ураховуючи той факт, що держава не бере на себе зобов'язання відшкодувати потерпілим за збитки, завдані кримінальним правопорушенням, можливо слід відмовитися від судових виконавців і передати функцію відшкодування за виконавчими листами приватним фірмам (колекторам).

На підставі аналізу загальних ознак покарання слід виділити ознаки конфіскації майна як додаткового виду покарання, що не притаманні іншим видам покарання, що дозволить відмежувати його від адміністративного стягнення та забезпечення виконання цивільно-правового зобов'язання. Конфіскація майна як вид додаткового покарання має такі *ознаки*:

- примусовість вилучення - це означає, що під час призначення досліджуваного покарання воля власника майна, що підлягає конфіскації, не враховується; також не передбачена заміна майна, що підлягає конфіскації на грошову суму або інше майно, вартість якого еквівалентна [4, с. 80];

- безоплатне вилучення, тобто право власності засудженого обмежується без відшкодування вартості майна; саме ця ознака окреслює кримінально правовий характер конфіскації майна. На відміну від цього Цивільний кодекс України передбачає в ст. 353 таке: «з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості (реквізиція)» [5, с. 12];

- об'єктом конфіскації може бути тільки майно засудженого, частина майна в спільній власності, що належить засудженому. Відповідно до ст. 19 Закону «Про власність» від 07 лютого 1991 року об'єктами права приватної власності можуть бути: а) житлові будинки, квартири, дачі, садові будинки; б) предмети особистого користування й домашнього господарства; в) продуктивна і робоча худоба; г) земельні ділянки й насадження на них; д) засоби виробництва та вироблена продукція; е) транспортні засоби; є) грошові кошти, акції, інші цінні папери; ж) інше майно споживчого та виробничого призначення [6, с. 4];

- вилучене майно спрямовується в дохід держави. Майно, що було вилучено виконавчою службою України, реалізовується на публічних торгах, а отримані кошти спрямовуються в дохід держави. Ця ознака підкреслює приналежність конфіскації майна до норм кримінального права;

- обмеження майнових прав здійснюється повністю або частково. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються. Конфіскація майна може бути призначена на все майно, що належить засудженому на правах приватної власності, ураховуючи частину в спільній власності [4, с. 80];

- категорія злочинів. Конфіскація майна встановлюється за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів (ст. 12 КК передбачає класифіка-

цію злочинів залежно від ступеня тяжкості), вчинених із корисливих мотивів та за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості (корисливий мотив – це прагнення особи до досягнення матеріальної вигоди в результаті вчинення нею певних суспільно-небезпечних дій) [3];

– виключність призначення. Конфіскація майна призначається у випадках, передбачених санкціями статей Особливої частини КК України;

– конфіскація майна не має абсолютного характеру. Відповідно до КК не підлягає конфіскації майно, необхідне для засудженого і осіб, які знаходяться на його утриманні, згідно з переліком майна, що не підлягає конфіскації за вироком суду [7].

Конфіскація майна як вид покарання впродовж усього періоду існування у вітчизняному законодавстві викликає гострі дискусії серед учених. Так, М. І. Бажанов, Н. О. Гуторова, В. М. Мельникова-Крикун, І. Л. Морозулова, М.І. Панов та інші вітчизняні науковці в працях дійшли висновку *щодо виключення конфіскації майна* із системи покарань України.

Зокрема, М.І. Бажанов аргументує свою позицію тим, що конфіскація майна як покарання властиве феодальному праву та праву тоталітарних держав. Цього виду покарання не знає цивілізоване кримінальне право; воно носить чисто фіскальний характер, безпідставно обмежує право приватної власності, суттєво зачіпає майнові права членів сім'ї засудженого, які безвинно страждають у такому випадку [8, с. 129].

Н.О. Гуторова та М.І. Панов вважають, що конфіскація майна суперечить принципам справедливості та рівності громадян перед законом. Вони пропонують замінити конфіскацію майна штрафом у чітко встановленому розмірі [9, с. 68]. У науковій праці В.М. Мельникова-Крикун вважає несумісним конфіскацію майна з існуванням демократичної ринково орієнтованої держави та пропонує конфісковувати тільки предмети злочину, засоби його вчинення і майно, здобуте злочинним шляхом [10, с. 92].

Не вступаючи в наукову дискусію зі згаданими вище авторами, значимо однак, що конфіскація майна присутня не тільки в Україні. Цей вид покарання передбачає КК Франції, КК Латвійської Республіки, що є членами ЄС, КК Республіки Білорусь та інші, водночас, конфіскація майна є засобом протидії злочинності та не має на меті збагачення держави.

Порівняно зі штрафом як видом покарання, передбаченому в 252 санкціях Особливої частини КК, що складає 32,2 %, конфіскація майна зазначена лише у 38 санкціях статей Особливої частини як додаткове покарання, що приєднується до основного покарання за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини та в 14 санкціях за злочини проти основ національної безпеки України, що складає 5,8 %.

Але найважливіше те, що конфіскація майна, як і будь-яке інше покарання, має індивідуальний характер та застосовується до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і направлено на майно, що є власністю засудженого. Конфіскація майна членів сім'ї не допускається.

Автор поділяє думку М.Г. Король, що прихильники скасування конфіскації майна як виду покарання не прагнуть відмовитися від інституту конфіскації, а намагаються зробити його менш репресивним. Більшість учених не підтримують повну конфіскацію майна, але не заперечують, щоб механізм кримінально-правової конфіскації мав місце в КК України. Тобто, проблема полягає в створенні прийнятних для суспільства та держави форм закріплення конфіскації майна [7, с. 163].

Вивчаючи проблему конфіскації майна вчений Б.О. Кириш зазначає, що можна було б говорити про виключення конфіскації майна із системи покарань, якщо б був винайдений менш репресивний, однак не менш ефективний або хоч і однаковий за тяжкістю, але дієвіший, ніж конфіскація майна, вид покарання в протидії корисливій злочинності [11, с. 240]. Таким чином, науковець підтримує позицію законодавця щодо закріплення конфіскації майна як додаткового виду покарання в системі покарання.

Отже, якщо дотримуватися юридичної техніки, то можна засвідчити, що конфіскація майна як вид кримінального покарання відповідає вимогам ч. 2 ст. 50 КК, у якій передбачена мета покарання, відповідно, вона досягає карального впливу на засудженого, має значний вплив на виправлення засудженого та запобігає вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами.

Водночас, уважаємо, що конфіскація майна як додатковий вид покарання, порівняно з основним, є допоміжним засобом примусового впливу на засудженого, та застосовується не завжди, а лише тоді, коли виникає необхідність полегшеного досягнення сукупним покаранням цілей, що стоять перед ним.

Висновки. Вищевикладене дає підстави узагальнити проблему конфіскації майна як наукову проблему та дійти певних висновків. По-перше, рівень злочинності в Україні зумовлює потребу використання судом конфіскації майна як виду кримінального покарання. По-друге, на підставі критичного аналізу чинних законодавчих положень і поглядів учених криміналістів пропонується таке доктринальне визначення конфіскації майна – це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаною винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає у передбаченому законом обмеженні її права власності на вилучення всього або частини майна. По-третє, порівнюючи ступінь правообмежень конфіскації майна в частині права людини на власність уважаємо його доволі суворим видом покарання. Така константа пов'язана з тим, що в сучасних умовах зна-

чуність права власності є для особи вищою порівняно з правом вільного вибору виду занять. По-четверте, є потреба у відмежуванні конфіскації майна як кримінального покарання, як адміністративного стягнення і як виду забезпечення виконання цивільно-правового зобов'язання.

Використані джерела:

1. Энциклопедический словарь Брокгауз и Эфрон : [в 12 т.] / [отв. ред. В. М. Карев, М. Н. Хитров]. – Репр. Изд. – М. : Большая Рос. энцикл. : Изд. дом «Экон.газ.», 1997. – Т. 6 : Клейраць – Лукьяновъ. – 1997. – 863 с.
2. Конституція України: Наук.-практ. коментар / [Авер'янов В. Б., Батанов О. В., Баулін Ю. В., Битяк Ю. П., Борисова В.І. та ін.]. – Х. : Право, 2003. – 808 с.
3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України : дис...кандидата юрид. наук. : 12.00.08 / Собко Ганна Миколаївна. – К., 2008. – 194с.
5. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
6. Закон України «Про власність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/697-12>.
7. Корабель М. Г. Конфіскація майна як вид кримінального покарання : дис...кандидата юрид. наук. : 12.00.08/ Корабель Марія Георгіївна. – К., 2015. – 206 с.
8. Кримінальне право України: Особлива частина : [підручник] / за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
9. Панов М. І. Проблеми оптимізації санкцій за фінансові злочини / М. І. Панов, Н.О. Гуророва // Право України. – 2000. – №9. – С. 68.
10. Мельникова-Крикун В. М. Про недоцільність застосування конфіскації майна як виду додаткового покарання / В. М. Мельникова-Крикун // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2005. – № 29. – С. 92.
11. Кириць Б. О. Конфіскація майна: аргументи за збереження і за скасування цього виду покарання / Б. О. Кириць // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2006. – Вип. 1. – С. 233–243.

Богатырев И.Г. Конфискация имущества – за и против

В статье автором поднята проблематика конфискации имущества как вида наказания, которое полным образом зависит от степени и научной разработки, адекватности законодательного регулирования и эффективности его применения. Среди ряда дискуссионных вопросов практического применения конфискации имущества выделено проблему воздействия данного вида наказания на право собственности человека и необходимость его сохранения в системе наказаний Украины.

Ключевые слова: *конфискация имущества; наказание; научная разработка; практическое применение; право собственности.*

Bohatyrov I.G. Confiscation of property – for and against

The article raised issues of confiscation of property as a form of punishment, which to some extent dependent on the degree of scientific elaboration, the adequacy of legal regulation and the effectiveness of its practical application. Follows the legal technique, we can attest, that confiscation of property, as a form of criminal punishment, meets chapter 2, Art. 50 of the Criminal Code, which provides for purpose of punishment under it is a punitive effect on the convicted person has a significant impact on corrections and prevents convicted of new crimes as prisoners as others. However, we believe, that the confiscation of property, as an additional form of punishment, compared with the principal, is a complementary means of coercive influence on the convict, and not always used, and only then when there is a need light-weight aggregate punishment achieve the goals. The author states: First, the crime rate in Ukraine determines the need for use of court confiscation of property as a form of punishment; Secondly, based on critical analysis of current legislative provisions and the views of scientists criminologists proposed the following doctrinal definition confiscation of property – a measure of compulsion applied for the State by a court to a person convicted of a criminal offense and is prescribed by law limiting its ownership of the removal of all or part of the property; Thirdly, comparing the degree law qualifications and confiscation of rights in property consider it rather harsh form of punishment. This constant is the fact that nowadays the importance of property rights for individuals is higher compared with the right of free choice of the type of employment; In-fourth, there is a need for separating confiscation as criminal penalties as administrative punishment and as a form of enforcement of civil – legal obligations.

Key words: confiscation of property, punishment, scientific development, the legal framework, practical application, right of property.

УДК 342.951

**О.І. Богучарова,
С.А. Комісаров**

**БЕЗПЕКА КІБЕРНЕТИЧНОГО ПРОСТОРУ
ЯК ЕКОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА
ТА ОСЕРЕДКУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ**

Проаналізовано проблему утвердження сучасного кібернетичного (інформаційного) простору як предмета теорії та практики оперативно-розшукової діяльності. Зроблено огляд підходів до його визначення через урахування особливостей «кіберпростору» при виборі дієвих стратегій оперативно-розшукових заходів. Запропоновано розуміння кіберзлочинності як екологічного злочину, а кіберпростору – як специфічного «інформаційного екологічного середовища» (environment), на яке певні особи можуть усвідомлено й зловмисно впливати (взаємодіяти) аж до його руйнування, знищення, спричинення йому та його об'єктам/суб'єктам суттєвої шкоди, небезпечної для їх функціонування або здоров'я. Також зазначено необхідність визначення цифрового суверенітету країни в правовій площині та безпекових заходів із його посилення.

Ключові слова: екологічне середовище, екологічне право, кіберпростір, комп'ютерна злочинність, контент, оперативно-розшукова діяльність.